

sukról pedig M. D. Edwards (p. 43–70). Technológiai célú felhasználásukról szól R. Gubiotti és szerzőtársainak cikke (p. 71–104). K. H. Heim beszámoló az állami statisztikai adatállományok hozzáféréseinek stratégiájáról és az ilyen állományok szakterületeiről a társadalomtudományokban (p. 105–124). A világ legnagyobb statisztikai adatállományát előállító intézmény, az USA Népszámlálási Hivatala (US Census Bureau) numerikus adatszolgáltatásaival foglalkozik A. G. Dukakis és J. W. Cohen (p. 125–152). Hasonló témáról, az amerikai közvélemény-kutatási adatokról és forrásairól ír S. A. Dodd (p. 153–187).

Az amerikai orientációjú numerikus adatbázisok mellett fontos szerepe van az ilyen adatbázisoknak a skandináv országokban, ahogy ez E. Von Brücken cikkéből is kiderül (p. 189–202).

A szolgáltatók megnövekedett szerepét illusztrálja R. E. Hock cikke (p. 203–217) és M. McDonald írása (p. 219–236), aki a BASIS adatkezelő rendszert mutatja be a numerikus adatok újszerű manipulálására.

A fejezetek utolsó csoportja a könyvtárak és információs központok feladataival foglalkozik. J. A. Dionne azt taglalja, hogy a könyvtárosoknak miért

kell jól ismerniük a numerikus adatbázisokat (p. 237–246), A. S. Gray és S. A. Dodd pedig az ilyen adatbázisokhoz való hozzáférést nyújtó információs intézményekről ír (p. 247–262). Ezt két esettanulmány követi: a Florida állami egyetem könyvtárának numerikus információkereső szolgáltatásai (N. F. Pope, p. 263–282), a Kentucky állami közgazdasági információs rendszer szolgáltatásai (M. O. Adams és J. M. Wiza, p. 283–296).

A könyv befejező része P. Hernon összefoglaló elemző cikke, amelyben a numerikus adatbázisokat, valamint ezeknek az információs szolgáltatásokban betöltött fontos szerepét értékeli (p. 297–321).

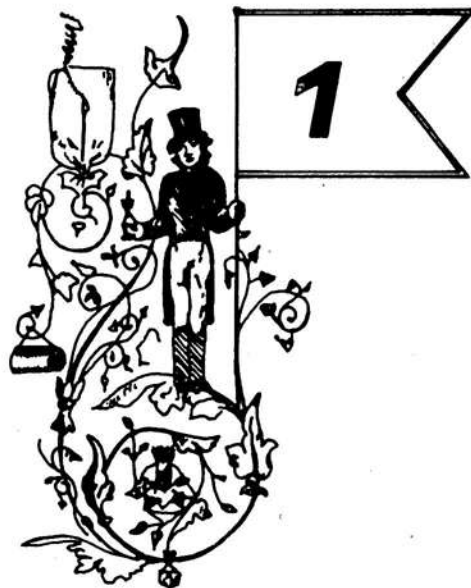
A numerikus adatbázisok a jövőben még nagyobb teret kapnak, ezt bizonyítja növekvő arányuk az új adatbázisok körében. A könyvtári és információs szakembereknek érdemes minél alaposabban megismerni a numerikus adatbázisokat. A velük való foglalkozáshoz jó alapot, nagy segítséget nyújt ez a kiadvány. (Megtalálható az OMIKK-ban 0373 915 jelzet alatt.)

Roboz Péter
(OMIKK)

A Canadian Library Journal 1984-ben pályázatot írt ki könyvtárszakos hallgatók számára, hogy ezzel is ösztönözze őket a szakma közgondolkodásába való bekapcsolódásra. A három legjobb cikket – Neil Campbell, Susan Chapman és Margaret Ann Wilkinson írását – a folyóirat 1984. évi 4. számában tette közzé a szerkesztőség. A pályázat sikerén felbuzdulva elhatározták, hogy máris kiírják a következőt. Olvasóinkat most az első (Campbell) és a harmadik (Wilkinson) díjat nyert pályaművel ismertetjük meg. (A szerk.)

A papír nélküli kiadás felé

F. W. Lancaster szerint nemcsak lehetséges, de elkerülhetetlen, hogy a természettudományok és a technika terén papír nélküli kommunikációs rendszerek fejlődjenek ki[1]. E jóslatról még nem lehet ítéletet mondani, de az ún. szerkesztői feldolgozó központok, amelyekben az egyes szerkesztőségek a számítástechnikai berendezéseket közösen használják, ebbe az irányba mutatnak.

A hagyományos folyóirat

A tudományos és műszaki kommunikáció formális és informális részre osztható. A formális kommunikáció írásban történik (könyvek, folyóiratok stb.) és nem interaktív, míg az informális (vö. "lát-hatatlan kollégiumok") interaktív, és szóban, magánlevelezés formájában vagy közös kutatások keretében zajlik. Általános nézet, hogy a legfontosabb formális kommunikációs csatorna a folyóirat, mint a tudományos eredmények hivatalos tárháza, mint az információ elterjesztésének eszköze, és mint presztízsképző társadalmi intézmény. Ugyanakkor sokan kritizálják is alkalmatlan, elavult és költséges volta miatt[2].

Lancaster idézett művében a folyóirat négy fő problémájára mutat rá: 1. a tudományos és műszaki folyóiratok igen nagy és növekvő (évi 4%) száma s a bennük közölt cikkek hatalmas és ugyancsak növekvő mennyisége, ami egyre nehezebbé teszi a releváns anyaghoz való hozzáférést; 2. a növekvő specializáció és ezzel összefüggésben az egy tárgyra vonatkozó anyag szóródása (vö. Bradford törvénye); 3. az állandóan emelkedő árak — 1975 és 1980 között 67%-kal[3] — megnehezítik a tudományos irodalommal való ellátást, s ördögi kör áll elő: minél drágább a folyóirat, annál kevesebb az előfizető, minél kevesebb az előfizető, annál drágább a folyóirat, s várható, hogy a könyvtárak költségvetése nem tud lépést tartani az emelkedéssel; 4. a szakemberek száma is nő, s ezzel együtt az általuk produkált írott anyag tömege is, ezért a kiadók arra kényszerülnek, hogy sok kéziratot visszautasítsanak, az elfogadottakat pedig hosszú átfutási idővel jelentésség meg. Így a folyóirat inkább a szerzői tekintélyt növeli, semmint a folyamatos információt szolgálja[4]. Ezért — hogy eredeti funkcióinak eleget tessen — más megoldásokat kell keresnie. Ezek közül az egyik a szerkesztői feldolgozó központ (EPC = editorial processing centre).

A szerkesztői feldolgozó központ

A gondolatot Bamford már 1972-ben felvetette[5]. Úgy látta, hogy a számítástechnikát a tudományos irodalom előállításában is alkalmazni lehet. Azt javasolta, hogy kisebb folyóiratok kiadói kooperációs alapon közösen használják a számítástechnikai berendezéseket az ismétlődő és időigényes munkák elvégzésére, megőrizve a folyóiratok színvonalát és külalakját. A koncepció lényege, hogy a kéziratot a lehető legkorábbi fázisban géppel olvasható és kezelhető formára kell hozni, online szerkesztési lehetőséget kell teremteni, a mágnesszalagról köz-

vetlenül lehessen elvégezni a szedést és az oldalak "kilövését", ugyanahhoz a számítógéphez csatlakozzanak a szerkesztők termináljai, a szerkesztési és kiadói művelet egésze számítógép segítségével folyjon.

A szerzők kézírataikat különböző formában bocsáthatják a központ rendelkezésére: gépiratban, optikailag leolvasható jelekkel (OCR = optical character recognition), hajlékony lemezen vagy elektronikus adatátvitel révén közvetlenül a folyóirat adatbázisába. A cikket géppel olvasható formára hozzák, s ettől kezdve minden műveletet (lektorálás, javítás, előkészítés szedésre stb.) ezen a formán hajtának végre. A nyomda vagy egy fényképezhető kópiát kap, vagy egy mágnesszalagot.

Ez már majdnem egy papír nélküli rendszer, hasonló ahhoz, amelyet Lancaster a 2000. évre képzelt el; igaz, hogy ő országos szinten gondolkozott.

Bamford cikke nyomán megvizsgálták, hogy az automatizálás ténylegesen lehetséges-e, s ha igen, mennyiben csökkentené a kiadás költségeit és növelné a munka hatékonyságát[6]. Az eredmény az volt, hogy a rendelkezésre álló számítógépes technika lehetővé teszi egy ilyen központ működését, s legalább 8 kisebb (kb. 10 000 lap) vagy 2 nagyobb (kb. 9000 lap) folyóirat kell ahhoz, hogy olcsóbb legyen ez az eljárás, mint a hagyományos. Hasonló megállapításra jutottak Angliában is[7].

Úgy látszik tehát, hogy a számítógépes szerkesztői központ képes megoldani a folyóiratok Lancaster említette négy problémáját; különböző okok miatt mégsem játszanak jelentős szerepet a kiadásban.

A központ és az elektronikus újság

A tudományos folyóirat kiadóját elriaszthatja a központhoz való csatlakozástól a pénzügyi kockázat, a presztízsveszteség veszélye stb., de talán legfőképpen az, hogy ez az új megoldás annyira hasonló a régihez, hogy nem látszik érdemesnek a váltás. Sőt, a mikroszámítógépek és szövegszerkesztők segítségével kicsiben maguk is elvégezhetik ugyanazt, amit a központ nagyban. Továbbá a központ kooperatív vállalkozást tétel fel, s ez elkerülhetetlenül korlátozza az egyes kiadók függetlenségét, ezért nem elég vonzó számukra.

Lehetséges azonban, hogy a központ átmenetben van a papírra alapozott és elektronikus rendszerek között, s maga is egy lépést jelent az elektronikus folyóirat felé, amelyhez valójában szoros szálak fűzik. Az elektronikus folyóirat tényleg egy papír nélküli, számítógépes és telekommunikációs technikára alapozott információs rendszer, amelynek nem célja papírra nyomott példányok előállítása — bár képes

erre is. Az elektronikus folyóirat egy számítógépes adatbázis számára készül, míg a központ nyomtatható szedést hoz létre.

A legújabb fejlemények arra mutatnak, hogy az elektronikus folyóirat gyümölcsözőbb lehet. A Comtex Scientific azt tervezi, hogy 22 elektronikus folyóirattal álló sorozatot indít[8]. A Rand Corporation az elektronikus folyóirat és a szerkesztő központ kombinációját használja belső anyagainak előállítására[9]. S hasonló kísérletek folynak más helyeken is.

Összegezés

A fejlődés a papír nélküli információs rendszerek felé halad, s ebben az elektronikus folyóirat előnyben van a szerkesztő központtal szemben: lehetővé teszi mind a formális, mind az informális kommunikációt; egyébként ez a megkülönböztetés egyre inkább értelmét veszti egy teljesen elektronikus környezetben.

Ám az elektronikus folyóirat sem biztos, hogy megoldja a tudományos publikáció problémáit. A következő évtizedekben az egymástól független folyóiratokat kisszámítógépes rendszerek fogják szolgálni, amelyek az információt előállító primer közösségek irányítása alatt állnak. Így a publikálás szétforgácsoltsága és mennyisége tovább nő – bár az átutazási idő és a költségek csökkennek –, ami a szétugrázott tudományos és műszaki információ bibliográfiai ellenőrzését, rendjét, összefüggéseit nyilván veszélyezteti. Nem lehetünk tehát biztosak abban,

hogy a papír nélküli rendszer jobban szolgálja a tudományt, mint a kiadás hagyományos formája.

Irodalom

- [1] LANCASTER, F. W.: *Toward Paperless Information Systems*. Academic, New York, 1978. p. XI.
- [2] SUBRAMANYAM, K.: *Scientific and Technical Information Resources*. Dekker, New York, 1981. p. 32.
- [3] KING, D. W., et al.: *Total Cost of Communicating Scientific and Technical Information*. = *The Scientific Journal*. Aslib, London, 1979. p. 29–31.
- [4] TUROFF, M. – STARR, R. H.: *The Electronic Journal: A Progress Report*. = *Journal of the American Society for Information Science*. 33. köt. 4. sz. 1982. p. 201.
- [5] BAMFORD, H. E.: *A Concept for Applying Computer Technology to the publication of Scientific Journals*. = *Journal of the Washington Academy of Sciences*. 62. köt. 4. sz. 1972. p. 306–314.
- [6] Aspen Systems Corporation. *Editorial Processing Centers: Feasibility and Promise/Office of Science Foundation Service, National Science Foundation, Washington, D.C.* p. 48.
- [7] WOODWARD, A. M.: *Editorial Processing Centres: Scope in the United Kingdom*. British Library, Wetherby, 1976. p. 1.
- [8] *Journals: Fearing the Electronic Future*. = *Science*, 216. köt. 1982. p. 964–967.
- [9] GREASER, C. U.: *Authors, editors and computers*. = *Scholarly Publishing*. 12. köt. 2. sz. 1981. p. 123–129.

/CHAMPBELL, N. A.: *On paperless-ness*. = *Canadian Library Journal*, 41. köt. 4. sz. 1984. p. 181–186./

(Papp István)

A könyvtáros és az információs szakember szerepéről

1. A könyvtárosnak az a szerepe, hogy leírja az információ hordozóját. 2. Az információs szakember szerepe az, hogy megsűrje az információt. 3. A két szerep nem ugyanaz. A cikk ezzel a három hipotézissel foglalkozik.

Miután megvizsgálta a könyvtarosság és a könyvtártudomány fogalma tartalmának változásait a különféle meghatározások tükrében, s rámutatott arra a fejlődési irányra, hogy míg az intézményre alapozott megközelítés megfelelő és hasznos volt a 19. században, a 20. században ez már nem kielégítő, s egyre inkább egyfelől az információ iránti társadalmi igény, másfelől a rögzített tudás jelentheti a könyvtarosság és a könyvtártudomány alapjait. Ebből a

